

Kinek a nevében?

Sergi Belbel: VÉR

Puritán játéktér fogad bennünket. A színpadon szoba, de a rácsszerű falak alapján lehet akár ketrec is, hamarosan kiderül, az is. Rabtartó. Elöl és hátul részben nyitva. Lássuk, mi történik, s legyen hol bejönni, illetve kimenni a színészeknek. Körülötte fehér sztiropor-út. Ott benn egy szék, a sarkokban néhány vödör, talán más semmi. Kinn egy rácsos, támla nélküli fémpad, hol parki kellékként, hol napozóként. Két világ. A kettő azonban találkozik. Bent a túszer, egy összekötözött hölgy, akit nyilván kintről raboltak el, kint az egyik jelenetben két fiatal a parkban, akik sehogy sem tudják megvallani, hogy szeretik egymást, a másikban egy rendőr és rendőrnő az őrsön éppen uzsonnázik, a harmadikban egy napozó fürdőruhás hölgy és egy férfi, akiről megtudjuk, egy személyben a hölgy szeretője és a fogoly férje. S olykor egy fiú, olyan tizenéves forma, a színlap szerint ő az eltévedt kisfiú, akivel először a benti térben találkozunk. Terrorista inas, segédkezni szeretne a túszer megcsonkításában, vagy legalábbis gyönyörködni akar ebben. Ugyanis a foglyul ejtett hölgynek egy nő és egy férfi, ők a terroristák, tudtára adja, hogy még negyven óráig fog élni, de közben tízóránként levágják egy-egy testrészét. Előbb az egyik ujját, aztán a karját, majd a lábát s végül a fejét. Irgalomra ne is számíton, akkor sem, ha férje váltságdíjat fizetne. Fizet. Hiába. Őket ugyanis nem a pénz érdekli, nem pénzért rabolták el a nőt, hanem bosszúból. Így akarnak bosszút állni a politikusokon, a gazdagokon, akik... S következik egy hosszú közgazdasági ária, à la Marx–Engels-szeminárium. Minden részletében, minden vonatkozásában igaz, dögöljenek meg a gazdagok, a kizsákmányolók, szégyelljék magukat az erkölcstelen politikusok, mind egy szálig. Nincs kegyelem. Valóban, látjuk is, azonnal megkezdődik a hölgy kíméletlen csonkítása.

Csakhogy, minden igazság mellett és ellenére, felmerül a kérdés, miért a nőt ejtik túszer, s nem a férfit, akinek különben is szeretője van, látjuk, halljuk, s nem valószínű, hogy különösebben megindítja feleségének sorsa. Szerencsére azonban van benne annyi emberség, hogy aggódik érte, ki akarja váltani. De a terroristák, főleg a nő, ő a kegyetlenebb és elszántabb, nem lacafacáznak. A vérnek folyania kell. Punktum. És folyik is. Mit folyik, ömlik, zuhog, mindent elönt, csorog a falakról, ahová a kisfiú önti

azokból a vödörkből, amelyek eleve oda vannak készítve, s tör elő a padlóból, már egész tavat képez. Vértócsa, amiben a fiú előbb tocsog, ahogy gyerekkorunkban szoktunk volt nyári zápor után az út porától átmelegedő tócsában, végül meztelenre vetkőzve belefekszik. Egyszerre borzasztó és nevetséges. Borzasztó, mert már a gyerekek is élvezik a vért. Igaz, konkrétan ennek az „eltévedt kisleány”-nak már komoly véres emlékei vannak: szüleit szeme láttára gyilkolták meg. Korán megismerkedett, s megtanult élni az erőszakkal, amely világunkat behálózza, ránk telepedik, bennünk van, amelytől nem szabadulhatunk.

Ha van tanulsága, „üzenete” a katalán szerző, Sergi Belbel darabjának, akkor talán ez, inkább ez, mint a már említett közgazdasági igazság. Annál is inkább, mert a terroristák felháborodásának kétségtelen jogossága mellől, mögül hiányzik az az alapkérdés: kinek a nevében ügyködnek? (Ez a terroristákat megszemélyesítő színészek, Béres Márta és Mészáros Árpád számára nyilván nem kis problémát okoz!) Persze elképzelhető, hogy öncélúan cselekszenek, mondanám, sportból, ami természetesen még borzasztóbb, mint ha valamilyen ideológia vezérelné őket, mert ez már a teljes eszementiség állapotára utal. Olyasmire, amire, sajnos, van példa a mai világban, egyre több.

De nem erről szól ez a dráma s ez az előadás. Itt, minden valóságosság, társadalmi realitás ellenére is, nem tudni, legalábbis nekem nem sikerült eligazodnom a kérdésben, mindarról, ami történik, mi az író véleménye. Kinek a pártján áll? Nem hinném, hogy pártatlan. Mert egyszerűen nem lehet. Itt a „játék” vérre megy. Vagy nincs is rá mód meg ok, hogy döntsön a pénz és a vér között. Ahogy elítéli a pénz mindenhatóságát, főleg, mert csak kevesek rendelkeznek vele, ugyanúgy elítéli az erőszakot is, ami igen gyakran éppen nem azokra csap le, akik megérdemelnék, hanem az ártatlanokra.

Az nem vitás, hogy a darab s előadása felvet olyan örök s mindig időszzerű kérdéseket, mint erkölcs, mind a gazdagok, mind a terroristák vonatkozásában, erőszak, ami egyre inkább eluralkodik felettünk, bennünk (ámokfutók, túszejtők, öngyilkos merénylők, horror mindenütt és minden mennyiségben a tévén, a moziban, a számítógépes játékokban...), s ennek értelmében ennek a produkciónak lehet, van gondolatébresztő hatása. De, mert túl naiv, a bemutatott brutalitás ellenére sem váltja ki a remélt hatást, még csak igazán idegesek sem leszünk, nemhogy magunkba szállnánk.

Számomra a *Vér* parttalan protesztdráma.

Tiltakozik, felháborítani akar, de kissé naivul teszi, s nélkülözi azt a szükséges belső határozottságot, amit nézőként vagy elfogadunk, vagy elutasítunk. Szörnyű, ömlik a vér, brutális, embert csonkítanak halálra, igazságtartalma evidens, de ennek ellenére nem dráma.

Mit tehet ehhez hozzá az előadás?

Nem sokat. S azt meg is teszi. A rendezés (Keszég László) igyekszik minden helyzetet pontosan körvonalazni. Ami bent játszódik, a tortúrát élesre, keményre venni, ami kint, azt életszerűvé tenni. Ennek következtében óhatatlanul kétféle stílus jellemzi az előadást, stilizáltság és naturalisztikusság. A hölgy aprítását ügyesen csinálják, de hogy nem lesz döbbenetes, bár mindenféle technikai eszközt felhasználnak, azért nem hibásak. A színházban a legfélelmetesebb villanyfűrészes sem funkcionál tökéletes drámaisággal. Általában sok a sztereotip megoldás, bár lehet, hogy ennek magyarázatát elsősorban a darabban kellene keresni. Egyszerűen ezt diktálják a sablonos helyzetek és a sablonszerepek.

A színészek, a Nőt „alakító” Erdély Andreát leszámítva, mindannyian több szerepet kapnak. Mészáros Árpád elsősorban terrorista, másodállásban pedig félnék férfi. Annak jellegtelen, ennek viszont, amikor kihozzák a sodrából, drámai magasságokba emelkedik. Mikes Imre Elek két gyerekszerepben lép előnk. A terroristák körül sündörgő kisfiúként is, a parkban eltévedt fiúként is csodálkozó tekintettel, hol hiteles, hol megjátszott naivságot mutat. Béres Márta tekintetével, hanghordozásával, vitát nem ismerő gesztusaival a fiatal, terrorista nőnek keménységet ad, de a szerep belső megoldatlanságát így sem sikerül lepleznie. Mészáros Gábor Fiú, Rendőr, Férj. Mindhárom alakban tisztos helytállást akar mutatni, ami csak egy-egy villanásnyi időre, elsősorban a parkban randevúzós Fiúként lesz hiteles. Rendőrként, szerepe szerint, inkább végszavaz. Férjként a szeretőjével kell vitatkoznia, drámázik is derekasan, de híján van némi belső energiának, nem érezni, hogy számára a két nő közül melyik a fontosabb. Crnkovity Gabriella is három alakban van jelen az előadásban: Lány, Rendőrnő, Szerető. Lányként is, Rendőrnőként is apró gesztusokkal ábrázol. Ez kivált rendőrnőként sikerül. Nem csinál karikatúrát a figurából, ahogy szokták, s ahogy könnyen lehet, nagyon természetes, ahogy tömi magába a szendvicset, beszél tele szájjal, ahogy értetlenül néz, s pont ettől lesz komikus. Szeretőként előbb jellegtelen, majd vitázva magas cébe vált, némi tettetés ezaltsággal.

A Nő – az abszolút főszereplő – Erdély Andrea. Hősiesen szenved, alkudozik, könyörög, rimánkodik, kiabál, üvölt, sikoltozik – többnyire bekötött szájjal, rángatózik, dobálja magát – többnyire székhez kötve. Mindeközben érezzük azt a tehetetlenséget, amely sajátos helyzetéből adódik, s a kétségbeesést, mert nem tudja, miért került ide s mi vár rá. Sejtí, tudtára adják, nincs számára kegyelem, s mégis megpróbál remélni. Általa szól(hatna) az előadás a kiszolgáltatottságról. Hogy nem így történik, nem rajta múlik.

„Álló és dőlt betűk”

„Hadd vegyem kezembe a könyvet, mely oly magától értetődő, mint az elemek, s mégis megfoghatatlan, forradalmian nagyszerű, mint minden, mihelyt mélyebben szemléljük. Hadd mutassam magasba. Tekintsd alakját, mely zárt egységében téglához hasonlít. Évezredeknek kellett elmúlniuk, amíg magára öltötte ezt a formát. Annak előtte lapos volt és merev, mint a kőlap, majd gömbölyded, és pálcára göngyölték, hosszúsága szerint mérték, akár a filmeket. Voltak húsz méter hosszú könyvek is. Ezeket egymás mellé fektették a polcra, vízszintesen. Csak később támadt az a most természetesnek látszó ötlet, hogy lapjait négyzetletűre vágják, egymás fölé rakosgassák, s függőlegesen állítsák a könyvtárba. Martialis még csodálkozik ezen az elmés leleményen. Valamint az építkezés is sokáig egyszintű maradt, s a falvak, a városok szélében terjeszkedtek mindaddig, amíg kevesen éltek a világon, csak aztán vontak emeletet emeletre az emberek elszaporodásával, azonképpen a könyv is csak azóta emelkedik a magasba, tör fölfelé, mióta a gondolatok, az érzések megsokasodtak, s egyre többen érzik szükségét, hogy ezekkel a téglákkal a szellem tornyait és felhőkarcolóit építsék, gátakat és bástyafokokat az elmúlás ellen. Egy életen át majdnem mindenkinek összegyülemlik annyi becses észrevétele, fájdalmas mondanivalója, amit senki másra se bízhat, csak a könyvre. Ez a védekezés és a föllebbezés egy magasabb ítélőszékhez. Ez szolgálat igazságot a kárvallottaknak, kik a kortársak között nem találnak igazságot. Ez az istenek időnkívülsége s a diplomaták területenkívülsége, ígéretlevél és *salvus conductus*, átszállójegy a leendő századokba, reménység, hogy a néma betűk valamikor megszólalnak, s a papíron elraktározott, szunnyadó eszmék fölébrednek, másokban. Ez ad nekünk szólásjogot aztán is, hogy a könyörtelen természet megvonta tőlünk a szót, s gégénk elporlad, testünk semmivé válik.”¹

Csernik Attila kiállításmegnyitójára készülődve kerestem a könyvek és soraik között. Először is Kassákot vettem kezembe, az Egy ember életét. Kerestem benne olyan sorokat, bekezdést, amellyel elkezdhetném a

¹ Kosztolányi Dezső, *Levél a könyvről*. In: *Mindennapi csoda. Magyar írók vallomásai a könyvről*. Összeállította Steinert Ágota. Helikon Kiadó, 1984. 11–12.

szavakat, de végül be kellett látnom, Kassák prózai írásai, 20-as évekbeli avantgárd képervei és a MÁ-ban, a TETT-ben, a MUNKÁ-ban megjelent kiáltványai, ha szólnak is hozzánk –, érezzük a 60-as, 70-es évek közép-európai ellenzéki, Kassákhoz visszatérés ugyanúgy korhoz között, mint a költő egész lénye, művésze.

Más időket élünk, másokat, mint a majdnem fél évszázad előtti. A második világháború utáni nemzedék szint szó szerint sorsszerűen fordult hozzá – s akarta onnan folytatni –, lebontani, visszabontani Kassáig – a művészetet.

Sokan alkottak ebben a szellemben és sokaknak jelentettek inspirációs forrást a képervek, szabadversek – a szavak, hangok, képek szabad asszociációja. A mindent elemeire felbontásban és annak bemutatásában és / vagy újraépítésében.

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak” – mondta elkeseredetten a világháborút érezvén Babits.

Csernik Attila következetesen ragaszkodik a magában hallott szavakhoz, gondolatokhoz. Úgy mondja ki őket, hogy bárki bármilyen nyelven beszéljen, gondolkodjon, érezzen – értse mit mond.

Mint a teremtés pillanatában a világmindenség semmijéből tör föl kupacba tömörült szavainak tömbje... Vagy éppen az útra bocsátás pillanatában, mint egy ősi barlangból, az agy méhéből gördülnek lassan a fény felé...

És vannak vaskos könyvekké, bekötött, „gerinccel” ellátott kötetekké gyűjtött mondatok – amiket már nem nyitunk ki, mégis, sarkaiban ott vert fészket az állandó baj – rejtetten a szavakban, mint lerakott tojásokban tovább rejtőzik, s nem tudjuk, kikel-e.

Láttam szétlőtt festményeket, szekrényajtót és sérült könyveket. Csernik Attila objektként nem csak egyszerűen ezeket állítja ki. Gondolatot formál, saját nyelvet és nyelvezetet – s ilyenkor ezek sérülését is jelzi. Olyan művész, aki túlnőtt már régen önmaga szimbólumain. Olyan egyetemessé vált nemcsak a vajdasági, a szerb, a magyar, de az egész közép-európai és bátran állítom, európai művészetben, aki jelképezi emberi mivoltunkat. Művésze az össz-művészetből, a világból, a valóságból fogan. Hű magához az emberhez szeretetével és művészetével. Deim Pálhoz hasonlítanám példaértékű következetességét, műveinek kimeríthetetlen jelképi és gondolati összességét, mélységét.

Egyszer, 1973-ban művészi hitvallásaként fogalmazta meg, jelentette ki: „Szövegközpontú kultúránk tönkretette vizuális idegrendszerünket. Újra kell tanulnunk nézni, látni. Környezetünk, a mindennapi, a legbanálisabb is nyújthat olyan fokú vizuális, esztétikai élményt, mint fél kiló festék vászonra kenve. A tér, amelyben mozgunk, vizuális informá-

ciók végtelenje” (Ács József, Baráth Ferenc, Csernik Attila, Ifjú Gábor, Markulik József, Slavko Matković, Smit József, Szombathy Bálint kiállítása. Kiállításkatalógus. Balatonboglár, 1973).

Eltelt '83, '93, 2003 – harmincöt év – megváltozott világban tele vagyunk képekkel. Vizuálisközpontú világgá váltunk – csak látunk, nem nézünk, s ha nézünk, nem látunk. Nem tudjuk e vizuális (és kiállításdömpingben szintúgy) hol az érték, hol rejlik gondolat, érzés, szépség, valódi világunk.

Csernik Attila képei ebből értéktartó hűséggel az emberhez emelkednek ki.

*

Vannak sorok a Háború és békéből. Vannak sorok a Bűn és bűnhődésből. Vannak sorok a Feltámadásból. Vannak József Attila Esméletéből. Vannak a Bibliából.

Vannak befejezetlen mondatok. Vannak kimondatlan ígéretek, vannak belső szavak.

Vannak kérdések és válaszok, és vannak gondolatok. Kőbe vésett szavak, pergamenre írtak, papírra nyomdafestékkal nyomottak. Álló és dőlő betűk. Keskenyek és vastagon szedettek. Sűrűn és ritkán írottak.

Szókezdetből kiolvasott szavak. Szép üzenetek és hideg kijelentések. Előttünk álló szavak és belénk hasító. Simogatók és elutasító. Ismertek, mert évezredek óta mondják őket.

És vannak könyvtárak, egymásra hordott gondolatok. Szótárak nyelvekből, növényekről, kőzetekről, művészekről és művészetekről.

Titkok és világok. Sorba és sorokba szedett szavak. Mondatokká összeálló világok. Gyónási titkok és égbekiáltó szavak.

Vannak újrafogalmazottak. Van, aki felaprítja őket. Vékony csíkokra. Ott fekszenek előttünk, mint a marokkójáték pálcái. Vagy mint a széna-boglya szálai. Vagy asztalon régen látott vékony szárított metélt tészta. Egymásra, kupacokba hordott sorok: bennük kérdésekkel, ezerszer kimondott szavakkal. Szálkásak, vékonyak.

És fészkek: kupacok közepének szétterítésével „megágyazott” fészkek. Gondolatot kellene beléjük helyezni?

No és szétszórt sorok – mint elejtett kalászkok a mezőn. Lehet, hogy megfogannak.

Üzenetek.

Eltépett oldalak. Széleken felborzolt papírlapok. Újságtépkedések, szakadt szélek. Olvasnánk a betűket, hátha összeállnak a hirdetések. A szöveget, amik így akarnak üzenni – nekünk. Talán... De nem... talán...

